

mag. Anne-Marie Østergaard
Danski kulturni inštitut na Madžarskem

KRATKA BIOGRAFIJA IN LITERARNA RAZČLEMB A PRAVLJICE

Referat ima tri dele – kot ljudsko in pravljlično število 3:

- I. Uvod v Andersenovo življenje in pot do slave
- II. Predstavitev posebnosti Andersenovih pravljic. Zakaj so vseč tako otrokom kot odraslim?
- III. Kratka predstavitev drugih del – romanov, poezije in potopisov – na primer *Pesnikov bazar* iz leta 1842 – zgodba o njegovem najdaljšem potovanju po skorajda vsej Evropi.

I.

Na Andersena sta vplivali dve mesti, družbeni okolji, dva svetova in dve dobi. Razvijal in spreminjal se je kot človek in pisatelj, neprestano se je spraševal o smiselnosti svojega početja in včasih bil vojno tudi s samim seboj.

Njegov uspeh v družbi zagotavlja neposredni in posredni motiv za številne pravljice, romane in drame in je navdihnil iskanje nove identitete ter sprožil pomembne duševne pretese.

Andersen si je neprestano prizadeval za potrditev in uspeh – obenem pa se je imel za izjemno osebo – izbranega posameznika. Verjel je v usodo – in v stvarnika Boga.

Mesti, ki sta nanj močno vplivali, sta rojstno mesto Odense in Köbenhavn, v zadnjem je predvsem živel in ustvarjal. Revno otroštvo v majhnem provincialnem mestu Odense je Andersena prvih 14 let njegovega življenja zaznamovalo z izkušnjami, ki so močno vplivale na njegova dela. V zgodnji avtobiografiji¹ je povedal, da so se v rojstnem mestu ohranile stare ljudske navade in vraževerja, ki jih Köbenhavn ni poznal. Te so mu nudile neusahljiv vir barvitenga navdiha. Še bolj pa so ga zaznamovale presunljive izkušnje najnižjega družbenega sloja in lastne težnje, da se reši revščine, prekine prekletstvo družbenega nasledstva in uresniči svoje zmožnosti v umetnosti. Odense je zapustil leta 1819 in odšel iskat srečo v Köbenhavn.

¹ *Levnedsbogen*, (Andersenova nedokončana zgodnja avtobiografija iz leta 1832, objavljena šele 1926).

Prva leta v Københavnu (1819–1822) si je močno prizadeval uspeti v gledališču kot baletnik, igralec ali pevec. Ko mu je spodletelo, je skušal napisati igro, ki pa ni bila uspešna. Režiser ga je poslal v šolo, da bi iz njega nekaj nastalo. Tam pa je doživel ponižanja in trpljenje zaradi drugačnega okolja in višjega razreda, ki ga ni sprejel medse. Ni govoril istega jezika in med buržoazijo se ni znal uglašeno vesti. København mu je po koncu šolanja v krajih Slagelse in Ellsinore vendarle omogočil tudi veliko pozitivnih izkušenj. Tu je bil Andersen, ki je izviral iz delavskega razreda, deležen meščanske kulture in izobrazbe. Čustven in občutljiv se je naučil uporabljati tudi lahkotno in ironično københavnsko duhovitost.

Andersenov opus pravljič se razteza med poloma **srca in duha, čustvenosti in ironije ter narave in kulture.**

Andersenov pobeg iz Odenseja v København je nadaljevalo vseživljenjsko potovanje med Dansko in preostalo Evropo, še zlasti Nemčija je postala njegov drugi dom. Obenem so njegova potovanja pripomogla tudi k njegovi mednarodni pisateljski slavi.

Andersen brez Danske ni mogel, a jo je včasih obsojal zaradi njene malenkostnosti. Bil je prva velika žrtev pojava, ki je pozneje postal znan pod imenom *Jantelov*² (odnosa »kdo misliš, da si«). Kmalu mu je sledil še Søren Kierkegaard. Vendar je v nasprotju s Kierkegaardom, ki nikoli ni potoval južneje od Berlina, bil Andersen danski pisatelj, ki je v svoji dobi največ potoval. Skupno je bil na 29 potovanjih v tujino in vsega skupaj je preživel devet let življenja na tujem.

Z vzponom na vrh družbe je Andersenovo življenje postalo vzor družbenega vzpenjanja, ki ga je meščanstvu omogočila šele demokracija po sprejetju ustave iz leta 1849. Andersen je postopoma postal reden gost danskih in tujih dvorcev ter graščin kraljev in knezov. Andersenovo življenje in delo je močno povezano s kulturo zadnjih let absolutne monarhije, vendar je kot družbeni izobčenec in nekdo, ki si je moral pridobiti omikanost dobe, imel modernejše in naprednejše zamisli kot večina njegovih sodobnikov. Tu imam v mislih iznajdbo železnice in telegrafa, za katera je Andersen menil, da bosta bistveno izboljšala komunikacijo – in ju lahko danes primerjamo s pomembnostjo medmrežja. Pravljičica *Čez tisoč let* (1852)³ je dober primer njegovih naprednih zamisli.

Andersenova slava se je po letu 1830, ko so njegovi romani postajali priljubljeni v Nemčiji, hitro širila. Po letu 1839 so v Nemčiji njegov sloves utrdile pravljice. Od sredine leta 1840 je uspešno prodril tudi v Anglijo in Ameriko.

Skupaj je Andersen napisal 156 pravljič in zgodb – nekatere je imenoval zgodbe – morda zato, ker jih je imel za realistične. Na primer besedilo *Bedak Jurček*⁴ (1855) je imenoval stara na novo povedana zgodba. Ta pravljica tudi nakazuje, da je izhajal iz ljudskih pripovedk.

Vse življenje je bil razdvojen med revščino v otroštvu in stremljenjem po slavi in bogastvu – kar je tudi tematika njegovih pravljič. Tudi njegovo življenje je bilo neke vrste pravljica: reven deček, ki osvoji vse kraljestvo, a nikoli ne osvoji kraljične.

² *Janteloven*, iz romana Alexa Sandemose navaja, da se nikakor ne smeš imeti za večvrednega ali izjemnega.

³ *Historier. Anden Samling* 1853.

⁴ *Historier 1855*. Naslov se prevaja različno: Hans the Clodhopper, Simple Simon ali Cloddy Hans.

II.

Zdaj pa nekaj več o njegovem življenju z literarnega vidika.

Indijski filozof Tagore⁵ je nekoč rekel, da v danskih šolah niso potrebne ne Biblija ne katere koli druge knjige – saj obstajajo pravljice Hansa Christiana Andersena. V njih je skrita modrost, ki jo potrebujemo.

To je seveda zelo pohvalno za Dansko in njenega velikega pisatelja – vendar veliko Dancev tega priznanja ne razume – morda, ker smo navajeni pravljice videti kot zbirko veselih in bistroumnih zgodb o človeškem vedenju – in ne kot izraz življenjske filozofije.

Andersen se nikoli ni imel za filozofa – bil je pesnik svoje dobe in nikoli samo mislec. Bil je človek, ki je mnogo potoval, spoznal ljudi iz vseh družbenih plasti in bil zelo občutljiv – vse to se izraža v njegovih delih.

Pogosto se zastavi vprašanje, ali je Andersen pisal pravljice za otroke. Vsi vemo, da je bila večina pravljič namenjena otrokom – a vsi tudi vemo, da so nekatere pravljice tako globoke in zapletene, da jih otroci sami ne morejo brati.

Andersen je prvo zbirko iz leta 1835 poimenoval: *Pravljice: pravljice, ki se jih bere otrokom*. A po letu 1843 beseda 'otrokom' izgine in leta 1852 začne uporabljati izraz zgodbe. V delu *Pravljica mojega življenja* (1855) zapiše: »Menim, da je beseda 'zgodbe' v našem jeziku najboljša za opis mojih pravljič v vsej njihovi razsežnosti in naravi.«

V nadaljevanju bom skušala razložiti, kako je Andersen v delih nagovarjal tako odrasle kot otroke, ter omenila njegovo zgodovinsko in kulturno pomembnost.

Opozorila sem že, da Andersen ni imel iste izobrazbe kot meščanski otroci, zaradi česar so ga imeli za neukega in neolikanega. Uspelo mu je sicer dokončati gimnazijo. Pogosto je večerjal pri različnih meščanskih družinah in tam je videl, kako so bili vzgajani njihovi otroci. Obdani so bili z igračami in igrami, ki so imele vlogo izobraževanja (konji, vojaki in punčke). Otroci so se lahko igrali 'resnično življenje'. Najpomembnejše pa so bile knjige.

Število knjig za otroke je na Danskem poraslo po letu 1830. Mnogo danskih pisateljev, slikarjev in skladateljev je zapolnjevalo novo tržno nišo. Vendar je tedaj le malo odraslih otroke jemalo resno ter spoštovalo njihova čustva in domišljijo. Andersen je prvi pisatelj po Rousseauju, ki je otroke jemal resno in jih opisoval v njihovem naravnem okolju.

In zato lahko imamo prvo izdajo njegovih pravljič iz leta 1835 za revolucijo v svetovni književnosti, ki otroke osvobaja tisočletne obsojenosti na odraslo literaturo. Hans Christian Andersen je v pravljičah dal besedo otrokom vseh starosti in obeh spolov, predvsem v odličnih stavkih, ki razkrinkajo laži odraslih. Na primer v zgodbi *Cesarjeva nova oblačila*,⁶ kjer edino deček pove resnico o zgolj navidezno oblečenem cesarju: »pa saj nima ničesar na sebi«.

Andersen v pravljičah značilno uporablja ustno izročilo, kombinacije starejših literarnih tradicij, tako 'visoke' kot 'nizke' literature, poustvarja tudi domače vzdusje glasnega branja pravljič, kar besedilo postavlja v družinsko okolje. Tako pravljice prispevajo k pomembni izmenjavi znanja in rahločutnosti med odraslimi in otroki v novi družinski intimi, ki je nastala z meščansko družino.

⁵ Bo Grønbech: *Eventyrernes filosofi* v H. C. Andersen. *Mennesket og digteren* 1955.

⁶ *Eventyr, fortalte for born. Forste samling*. Tredje Hefte. 1837.

Pogosto nagovarja občinstvo neposredno – kot na primer na začetku pravljice *Pastirica in dimnikar*⁷: »Si že videl staro leseno omaro, že čisto počrnelo od starosti in z izrezljanimi zavojkami in listjem?«⁸ Dober način, kako pritegniti pozornost otrok.

Veliko je pravljic, v katerih je Andersenu uspelo uporabiti znamenja, ki jih ob hkratnem glasnem branju odrasli in otroci razumejo drugače. Omenila bom tak primer v pravljici *Pastirica in dimnikar* (1845)⁹. V tej pravljici okrasne figurice v dnevni sobi oživijo. Andersen jih opiše kot predmete, ki so krhki in lomljivi, kot predstavnike kulture zaprte dnevne sobe in kot ljudi z določeno, zgodovinsko utemeljeno zavestjo. Zato so figurice opredeljene in omenjene dvakrat, najprej kot ljudje in nato kot mrtev material.

Spoznamo starega Kitajca, ki se pretvarja, da je pastiričin pradedek. Vidimo izrezljano, na pogled zelo nenavadno moško figurico. Ima kozlovske noge, na čelu dva rožička in dolgo kozjo bradico, v omari pa ima skritih enajst porcelanastih žena. Spoznamo lika, po katerih se pravljica imenuje: zelo ljubko porcelanasto pastirico in dimnikarčka, črnega kot oglje, tudi iz porcelana, ki sta zaljubljena.

Na začetku zgodbe se ustvari nasprotje me zvezo mladih oseb, ki izhaja iz romantičnega obdobja (poudarjena čustva), in patriarhalnostjo starca (poudarjanje nasledstva in zdrave pameti), ki želi, da se pastirica poroči z izrezljanim možicem.

Pastirica noče, da bi starec prevzel vlogo njenega pradedka, zato prosi dimnikarja za pomoč. Zgodi se tako kot v vsaki pravljici: opraviti mora tri naloge, vendar ima konec vseeno grenak priokus, saj se, tako kot v romanih iz obdobja romantike, spremeni njuna zavest. A brez razrešitve!

Njegova prva naloga je pomagati pastirici, da se reši izrezljanega možica, ki je obsojen na svojo omaro in na fevdalni pogled na svet. Po opravljeni nalogi par pristane v predalu, kjer vidita igro o nesrečni ljubezni. Pastirica to razume kot komentar svojega lastnega življenja in dimnikarju izpove svojo ljubezen. Nato zahteva, naj jo izpusti v svet. Dimnikar skuša razmišljati trezno in ostati v posodi z okraski, vendar ... To je že druga naloga. Dimnikar preizkušnjo reši, za pastirico pa je pretežavna in se želi vrniti.

Dimnikar znova uporabi razum, pastirica pa svoja čustva, poljube in solze. To je tretja naloga. Harmonija se poruši, nič ni več tako, kot je bilo, preden sta odšla. Porcelanasti Kitajec je razbit in pastirica se počuti krivo. Prizna ga za pradedka in zahteva, naj ga zlepijo.

V zadnjem, tretjem prizoru se zdi, da je zopet zavladala harmonija – porcelanasti figurici stojita na svojem mestu in se »ljubita, dokler se nista razbila«, ¹⁰ pove pripovedovalec v zadnji opombi, da bi znova poudaril mrtev material – pastirica in dimnikar sta samo okrasni figurici.

Vendar vse ni v najlepšem redu. Kitajec s patriarhalnim pogledom na svet iz igre izpade, izrezljani možic ni dobil še ene žene in sreča mladega para je zelo negotova. Pripovedovalec nam je že povedal svoje mnenje o vrnitvi s strehe. Pastirica pravi: »S teboj sem se podala v širni svet, zdaj pa me popelji še domov, če me imaš res tako rad«. Dimnikar jo je hotel spametovati, ona pa je tako grozno

⁷ H. C. Andersens eventyr, Forlaget Sesam 1991 stran 301.

⁸ *Nye Eventyr. Forste Bind. Tredje Samling. 1845.*

⁹ Prav tam.

¹⁰ H. C. Andersens eventyr, Forlaget Sesam 1991, stran 305.

zaihtela in poljubila svojega dimnikarčka, da mu ni preostalo drugega, kot da ji ustreže, pa čeprav je bilo brezumno.«¹¹ Čeprav dimnikar pozna dnevno sobo in tudi širni svet, mora odnehati, in to je brezumno. S tem pripovedovalec opozori bralce, naj zaradi varnosti ne pozabijo/ne zavržejo svojih sanj.

Dimnikar predstavlja mesto in svojo dobo, a je obstranec, ker prihaja iz nižjega razreda. Pastirica je pripadnica aristokratske kulture 18. stoletja in pomeni strast, ki se je zoperstavila nenaravnemu življenju..

Čeprav sta v naslovu omenjena oba, je glavna junakinja pastirica, ki se mora odločiti med dvema moškima. V 18. stoletju bi lahko bila svobodna, a v 19. stoletju ji družbeni položaj in identiteto prinese šele zveza z moškim. Ko ne želi vstopiti v temno omaro izrezljanega možica, ne gre za nasprotovanje njegovim patriarhalnim načelom, niti za spoštovanje zaroke z dimnikarjem, katerega obraz je bil »dekliško bel in rožnat«¹² in, ki je s treznim razumom zelo drugačen od pastiričine strastne narave.

Možica najverjetneje zavrne zaradi strahu pred izgubo svojega idiličnega pastirskega sveta in ugotovitve, da se v omari, kjer izrezljani mož verjetno ima svoje druge žene, skriva sla.

Odločitev med »širnim svetom« in »temno omaro« vzbuja tako grozo kot strah, zato pastirice noben od obeh moških ni sposoben zapeljati. Pastirica se odreče izživetju svoje ženskosti v prid varnosti porcelanaste punčke. To zgodba sporoča odraslim. Mislim, da izrezljanega možica razumejo kot čutnega satira ali hudiča.

A strašljivost temne omare in »kozlovske noge, na čelu kratka rožička in dolga kozja bradica« izrezljanega možica nagovarjajo neposredno otroke. In Andersen mu podeli čedno ime in s tem ohrani mešanico strahu in privlačnosti: »kazonogi nadinpodgeneralpoveljniknarednik.

Naslov bralec izgovori s pravim užitkom in je edina besedna zveza, ki presega logiko in vsakdanji jezik.

Izrezljani možic je primer hkratnega drugačnega nagovarjanja otrok in odraslih med glasnim branjem.

Pod površjem pravljica izraža tudi nestrinjanje z meščansko družino, z vsemi igračkami in izumetničenim življenjem otrok, ki nadomeščajo naravno življenje in naravna čustva.

Ta analiza je bila potrebna za prikaz vseh plasti Andersenovih pravljič.

III.

Na koncu naj omenim še njegova druga dela – zlasti potopise.

Andersenov moto je bil: »potovati pomeni živeti«. Bil je strasten popotnik in upal je, da bo nekoč v resničnem svetu odkril Paradiž.

»Obsojen sem na to, da pišem za malo deželo in koliko ljudi me sploh pozna in razume? Biti pomarančevce na barju ... O, moj Bog! Vsak dan bolj hrepenim po jugu!«¹³

Med nebeletristiko (ki znaša več kot polovico izdanih del) imajo potopisi zelo pomembno vlogo. Ta Andersenova literatura dokazuje, da njen avtor ni imel samo

¹¹ Prav tam, str. 304.

¹² Prav tam, stran 302.

¹³ H. C. Andersen – citat iz njegovega dnevnika.

bujne domišljije, temveč je bil tudi dober opazovalec. Bil je izjemen zapisovalec dnevnikov.

Med letoma 1840 in 1842 so ga potovanja popeljala najdlje iz domovine. Potoval je po Nemčiji, Avstriji, Italiji, Malti, Grčiji in Turčiji ter se vračala preko Madžarske z ladjo po Donavi.

Na potovanju je nastala prečudovita knjiga *Pesnikov bazar* (1842).¹⁴ Gre za izreden potopis, vreden branja pred potovanjem po Evropi.

Andersen je bil zelo načitan, spoštoval je zgodovino. Vedno se je na pot dobro pripravil in zato je bil eden najboljših vodnikov.

Bil je več kot le odličen vodnik, bil je tudi pesnik, ki si je nabiral gradivo za knjigo in zato več kot le običajen turist, ki opisuje svojo pot. Andersen izraža v svojih potopisih tudi določena stališča in pripoveduje zgodbe.

Vzporedno z mnogimi potopisi je vse življenje pisal tudi avtobiografijo, ki jo je začel pisati pri sedemindvajsetih letih¹⁵ in končal s *Pravljico mojega življenja* (1855/77).

Zelo pomembno delo danske, verjetno celo evropske književnosti so *Dnevniki Hansa Christiana Andersena 1825–1875* v desetih zvezkih. Izdani so bili med letoma 1971 in 1977, sto let po avtorjevi smrti. To je bilo v času mojega študija na Univerzi v Odense (ki je Andersenov in moj rojstni kraj). Vse od tedaj mi pomenijo brezmejen in neusahljiv navdih.

Dnevniki so izjemna, živa pripoved o polstoletni evropski kulturni in družbeni zgodovini, dragoceni vir doživetih dogodkov, kjer se najdejo mnoge zamisli in navdih za Andersenova leposlovna dela.

Dnevniki osvetljujejo pesnikovo razcepljeno osebnost: hlepenje po čutnosti in ljubezni ter obenem njegov strah pred spolnostjo. Želja po izkustvu in obenem strah pred njim, optimizem zoper pesimizem, hipohondrija, rahločutnost in prevzetnost – a predvsem osamljenost sredi kipečega življenja.

Leta 1850 se je Dancem priljubil s patriotsko pesmijo *Danska, moja domovina*.¹⁶ Vendar H. C. Andersen ni občutil domotožja; želel si je doma v globljem smislu – **harmonije** – enega izmed romantičnih idealov. Ta ideal opisuje v svojem zadnjem romanu *Srečni Peer* iz leta 1870. Delo zopet pripoveduje zgodbo o revnem in zelo nadarjenem otroku, ki uresniči svoje sanje umetnika.

Nasprotje romantičnega pogleda na svet (naturalizem) se je začelo okoli leta 1870, a to ni več Andersenova zgodba. Umrl je 4. avgusta 1875 ob 11.05.*

Literatura

Jens Andersen: H. C. Andersen – *En Biografi/ a biografi*, Vol. 1 in 2, Gyldendal, Koebenhavn, 2003

Johan de Mylius: *A Short Biografi*, <http://www.andersen.sdu.dk>

H. C. Andersen: *Mennesket og digteren*, Udgivet af H. C. Andersen Hus, Odense 2. april 1955

H. C. Andersen: *Eventyr i udvalg ved Johannes Moellehave*, Foraget Sesam 1991

Inaeg fra de internationale HCA-konferencer, <http://www.andersen.sdu.dk>

¹⁴ *Pesnikov bazar*, izdan 30. aprila 1842.

¹⁵ *Levnedsbogen* (Andersenova nedokončana zgodnja avtobiografija iz leta 1832, objavljena šele leta 1926).

¹⁶ Danmark, mit Faedreland, objavljeno v *Faedrelandet*, 5. 3. 1850.

* Za prevod je poskrbela PR služba Cankarjevega doma.